

МІЖНАРОДНА ТА ВНУТРІШНЬОДЕРЖАВНА ПІДСУДНІСТЬ СПРАВ У СПОРАХ ЗА ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНИМИ КОНТРАКТАМИ

Король В. І.,

доктор юридичних наук, завідувач відділу міжнародного приватного права та порівняльного правознавства НДІ приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України

У статті розкрито константи та зміни загальних засад вітчизняного законодавства щодо міжнародної підсудності судам України спорів за зовнішньоекономічними контрактами та юрисдикції господарських судів щодо цієї категорії справ.

Аналіз матеріалів узагальнення судової практики та низки конкретних договірних спорів між українськими й іноземними контрагентами, які розглядалися у порядку господарського судочинства, надав можливість виявити окремі проблемні моменти в частині неоднакового застосування судами першої та апеляційної інстанцій системи норм міжнародного приватного права та господарського процесуального права.

Ключові слова: міжнародна підсудність, пророгаційна угода, підвідомчість, юрисдикція, господарські суди, договірні спори

У сукупності правових чинників, які обов'язково беруться до уваги потенційними іноземними інвесторами, торговельними партнерами під час прийняття рішень щодо доцільності або недоцільності інвестування на території України, укладення зовнішньоторговельних контрактів з українськими суб'єктами господарської діяльності, до ключових чинників слід віднести законодавчо передбачені можливості та бар'єри для захисту порушених або оспорюваних прав в судах України.

У такому загальному контексті актуалізується проблема щодо несуперечливого закріплення в нормативно-правових актах законодавства України системи правових норм як міжнародного приватного права, так і господарського процесуального права щодо підсудності справ, що виникають із зовнішньоекономічних договірних спорів. Це має забезпечити як формування належної судової практики в Україні, так і чіткого розуміння українськими та іноземними суб'єктами підприємництва того, які спори, ускладнені іноземним елементом, є підсудні судам України у цілому та який конкретно суд розглядатиме зовнішньоекономічний договірний спір, який може виникнути у майбутньому або вже фактично виник.

Окремі аспекти цієї проблематики досліджувались у роботах Д. М. Притики, С. Ф. Демченка, А. Й. Осетинського, Г. А. Цірата, Ю. В. Черняк, О. К. Намясенко, Н. О. Петренко, І. В. Дробязкіної та інших правознавців. Однак синтезований підхід, імплементований у межах цієї статті, який органічно поєднував би ключові засади міжнародного приватного права та господарського процесуального права щодо підсудності зовнішньоекономічних договірних спорів судам України у цілому та господарським судам зокрема, містить у собі ознаки новизни у методологічній площині та має прикладне значення для українських й іноземних сторін зовнішньоекономічних контрактів.

У контексті наведеного вище метою цієї статті є системне розкриття основних аспектів, які свідчитимуть, чи зберігають інститут міжнародної підсудності та релевантні йому інститути підвідомчості й підсудності договірних спорів певну сталість в нових умовах, чи вони зазнають суттєвих еволюційних змін.

Серед законодавчо передбачених підстав міжнародної підсудності, на яких можуть ґрунтуватись рішення українських судів щодо визнання себе компетентними на розгляд зовнішньоекономічних договірних спорів, «пальма першості» належить пророгаційній угоді договірних сторін, передбаченій у загальному вигляді для справ з іноземним елементом у п. 1 ч. 1 ст. 76 Закону України «Про міжнародне приватне право» від 23.06.2005 № 2709-IV.

Інші підстави міжнародної підсудності застосовуються значно рідше, зокрема, щодо права вітчизняних судів приймати до свого провадження та розглядати спори з іноземним елементом, якщо дія, що стала підставою для подання позову, мала місце на території України відповідно до п. 7 ч. 1 ст. 76 Закону України «Про міжнародне приватне право». Можливо, у цьому криється одна з причин того, що суди першої та апеляційної інстанцій обґрунтовують протилежні правові позиції щодо одних і тих самих обставин справи.

Так, господарський суд Івано-Франківської області відмовив у прийнятті позовної заяви українського суб'єкта зовнішньоекономічної діяльності ТОВ «Кочіс Україна Імекс» до італійського контрагента «Kocis s.r.l.» на підставі п. 1 ч. 1 ст. 62 ГПК України, де передбачено, що суддя відмовляє у прийнятті позовної заяви, якщо заява не підлягає розгляду в господарських судах України. Пунктом 7.1 контракту № 1/2014 від 01.11.2014 р. сторони передбачили, що у випадку недосягнення згоди щодо спірних питань шляхом переговорів усі питання вирішуються у судовому порядку. Проте, на думку місцевого господарського суду, у цьому контракті відсутні умови, які передбачали б підсудність

даного спору господарським судам України. При цьому письмової пророгаційної угоди до матеріалів позовної заяви не було подано, як і не подано будь-яких доказів стосовно погодження між сторонами питання щодо підсудності спорів, які виникають при виконанні контракту № 1/2014 від 01.11.2014 року.

У постанові Львівського апеляційного господарського суду від 20 січня 2016 р. за справою № 909/579/15 відмову місцевого господарського суду у прийнятті позовної заяви визнано незаконною. Позиція суду апеляційної інстанції ґрунтується на тому, що місцевим господарським судом не взято до уваги ключову обставину справи, яка полягає у тому, що дія, яка стала підставою для подання позову, мала місце на території України. При цьому, дійсно, згідно із п. 7 ч. 1 ст. 76 Закону України «Про міжнародне приватне право» суди України можуть приймати до свого провадження і розгляду будь-які справи з іноземним елементом у випадку, якщо дія, що стала підставою для подання позову, мала місце на території України, що й мало місце у даному випадку.

За результатом розгляду апеляційної скарги ТОВ «Кочіс Україна Імекс» Львівським апеляційним господарським судом її було задоволено та, відповідно, скасовано ухвалу господарського суду Івано-Франківської області від 28.05.2015 р., а справу направлено до місцевого господарського суду для розгляду по суті [1].

З позиції Харківського апеляційного господарського суду, викладеної у його постанові від 16 червня 2015 р. за справою № 922/5693/14, подібної помилки щодо необґрунтованого незастосування п. 7 ч. 1 ст. 76 Закону України «Про міжнародне приватне право» до зовнішньоекономічних договірних правовідносин припустився й господарський суд Харківської області під час розгляду позовної заяви українського суб'єкта підприємництва – фізичної особи до бельгійського контрагента Aramex Autos Societe de Personnes A responsabilite Limitee про стягнення заборгованості [2].

Вирішивши проблему щодо міжнародної юрисдикції спору судам України, іноземні суб'єкти підприємництва – позивачі часто стикаються з іншою важливою процесуально-правовою проблемою, яка у цілому є характерною для нерезидентів України та полягає у визначенні безпосередньо того судового органу, який є компетентним на розгляд зовнішньоекономічного договірної спору як суд першої інстанції.

У загальному плані договірні спори з іноземним елементом можуть бути вирішені загальними або господарськими судами згідно з системою норм відповідних кодифікованих нормативно-правових актів. Президією ВГС України підкреслювалось, що якщо сторони зовнішньоекономічного контракту обрали саме українські суди як такі, що є компетентними відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 76 Закону України «Про міжнародне приватне право», спір підлягає вирішенню господарськими судами відповідно до норм розділу III ГПК України, який включає норми щодо договірних спорів.

Оскільки належне застосування процесуальних норм цього розділу викликали певні проблеми як у суддів, так і суб'єктів господарювання, ВГС України додатково акцентував увагу на необхідності розмежування двох процесуально-правових інститутів – підвідомчості та підсудності на стадії прийняття позовних заяв. При цьому під підвідомчістю слід було розуміти визначену законом, а саме, ст. 12 ГПК України, сукупність повноважень господарських судів щодо розгляду справ, віднесених до їх компетенції. У свою чергу, підсудність визначалась колом справ у спорах, вирішення яких віднесено до підвідомчості певного господарського суду.

Відповідно до пп. 3.1 п. 3 постанови пленуму ВГС України від 24.10.2011 № 10 «Про деякі питання підвідомчості і підсудності справ господарським судам» господарський спір є підвідомчим господарському суду за наявності кількох умов, зокрема, участі у спорі суб'єкта господарювання; існування спору про право, що виникає саме з господарських відносин; наявності у законі норми, що прямо передбачала б вирішення спору господарським судом, чому кореспондує умова щодо відсутності норми, що прямо передбачала б вирішення такого спору судом іншої юрисдикції [3].

Як слушно зазначає О. К. Намясенко, одна з основних теоретичних проблем у господарському судочинстві щодо підвідомчості та підсудності полягає у відсутності єдиного підходу до застосування та розуміння категоріального апарату [4]. Дослідивши термінологічні проблеми у сфері міжнародного цивільного процесу в практичній площині, І. В. Дробязкіна наголошує на тому, що, на відміну від терміна «судова юрисдикція», термін «підвідомчість» взагалі не застосовується у процесуальному праві іноземних держав, більше того, «міжнародним актам з процесуальних питань цей термін є також не знайомим» [5, с. 49].

Відносини щодо підсудності було врегульовано низкою статей ГПК України, зокрема ст. 13, в якій було передбачено, що у першій інстанції усі справи, підвідомчі господарським судам, розглядаються місцевими господарськими судами. Розмежовуючи юрисдикцію місцевих господарських судів за територіальною ознакою, у ст. 15 ГПК України було передбачено, що за місцезнаходженням сторони, зобов'язаної за договором здійснити на користь іншої сторони певні дії, як то передати майно, надати послуги, виконати роботу, сплатити грошові кошти, підлягають розгляду дві категорії справ у договірних спорах: 1) що виникають при укладанні, зміні та розірванні господарських договорів; 2) про визнання договорів недійсними. У свою чергу, за місцезнаходженням відповідача підлягали розгляду справи у спорах щодо виконання укладених та дійсних господарських договорів.

У даному контексті доцільно звернути увагу на певну правову асиметрію в законодавстві України у питанні щодо визначення міжнародної та внутрішньої підсудності за зовнішньоекономічними договірними спорами. Так, з одного боку, українські суб'єкти підприємницької діяльності та їх іноземні контрагенти, як сторони зовнішньоекономічних контрактів, мають право підпорядкувати договірні спори судам України на підставі укладеної ними пророгаційної угоди, звичайно, не порушуючи імперативні норми щодо виключної підсудності. З іншого боку, на відміну від такого визнання міжнародної підсудності, ці самі сторони контрактів не тільки не мали права на зміну виключної підсудності, а й на обрання господарського суду, який був би компетентним як суд першої інстанції на вирішення їхніх спорів на договірних засадах. Це зумовлено особливістю господарського процесуального законодавства України, яка полягає у відсутності договірної підсудності за господарськими спорами.

У межах певного кола справ, які законодавчо віднесено до виключної підсудності господарських судів, одна категорія справ стосувалась договірних правовідносин. Отже, відповідно до ч. 1 ст. 16 ГПК України за місцезнаходженням органу транспорту підлягали розгляду справи у спорах з договором перевезення, в яких одним із відповідачів є зазначений орган.

Реформоване у 2017 р. процесуальне законодавство України оперує терміном «юрисдикція», яка відповідно до гл. 2 модернізованого ГПК України поділяється на предметну і суб'єктну, інстанційну, територіальну юрисдикцію. Отже, в частині предметної й суб'єктної юрисдикції господарські суди вирішують справи у спорах, що виникатимуть при укладенні, зміні, розірванні та виконанні договорів як правочинів у господарській діяльності, а також у спорах щодо правочинів, укладених для забезпечення виконання зобов'язання, сторонами якого є підприємці. При цьому, однак, виключенню підлягають правочини, стороною яких є фізична особа, що не є підприємцем. В частині інстанційної юрисдикції договірні спори підлягають вирішенню місцевими господарськими судами як судами першої інстанції.

Термін «підсудність» застосовано поряд з терміном «юрисдикція» лише щодо територіальної складової, у межах якої передбачено загальний критерій пред'явлення позову, яким є місцезнаходження відповідача, яке для сторін договорів – підприємців визначається згідно з Єдиним державним реєстром юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань.

В частині виключної підсудності щодо спорів з договорів перевезення законодавство України зберігає прив'язку до спеціальної сторони такого договору, оскільки відповідно до ст. 31 модернізованого ГПК України зазначені спори підлягають розгляду господарським судом за місцезнаходженням перевізника у випадку, якщо перевізник є одним з відповідачів.

Узагальнюючи судову практику, президією ВГС України було надано роз'яснення «Про деякі питання практики розгляду справ за участю іноземних підприємств і організацій» від 31.05.2002 р. № 04-5/608, у абз. 10–11 п. 1 яких зазначено, що господарський суд повинен відмовити у прийнятті позовної заяви у двох випадках, а саме, якщо у пророгаційній угоді сторонами неправильно викладено назву суду або зазначено суд, існування якого не передбачено Законом України «Про судоустрій України» [6].

Так, у справі за позовом українського суб'єкта зовнішньоекономічної діяльності ПП «Стоун Контракт» до німецького контрагента – компанії Turabdin Feinkost про стягнення суми заборгованості за контрактом ухвалою господарського суду м. Києва від 3 червня 2011 р. у прийнятті позовної заяви було відмовлено. Підставою для прийняття такого рішення стало те, що сторони контракту нібито неправильно зазначили назву суду. Так, у п. 6.2 контракту № 07/12-С від 07 грудня 2010 р. сторони передбачили, що у разі недосягнення згоди шляхом переговорів усі спори, що належать до неналежного виконання цього договору, вирішуються у судовому порядку в господарському суді України (м. Київ).

Київський апеляційний господарський суд визнав таку правову позицію помилковою, оскільки, зокрема, місцевий господарський суд не врахував втрату чинності Закону України «Про судоустрій» згідно із Законом України «Про судоустрій і статус суддів» від 07.07.2010 № 2453-VI, у ст. 21 якого передбачено, що до місцевих господарських судів належить також господарський суд м. Києва.

У резолютивній частині постанови Київського апеляційного господарського суду від 22.05.2012 р. за справою № 05-6-13/324 визначено задовольнити апеляційну скаргу приватного підприємства «Стоун Контракт» та скасувати відповідну ухвалу господарського суду м. Києва, а також спрямувати цю справу на розгляд до господарського суду м. Києва [7].

Підсумовуючи викладене вище, можна зробити висновок, що понятійний апарат процесуального законодавства України зазнав певної оптимізації у процесі його модернізації у 2017 р. Водночас, високо ймовірно, що у своїй практиці господарські суди України й надалі зазнаватимуть суттєвих труднощів щодо належного застосування системи норм щодо як міжнародної, так і внутрішньої підсудності спорів, які виникли із зовнішньоекономічних контрактів українських суб'єктів підприємництва з їхніми іноземними контрагентами.

Розкритими у цій статті важливими аспектами щодо підсудності зовнішньоекономічних договірних спорів ця проблематика не вичерпується, внаслідок чого у подальшому доцільним є дослідження питань прийняття позовної заяви господарськими судами України за одночасної наявності у контракті пророгаційної угоди та арбітражного застереження, дієвості пророгаційної угоди договірних сторін у контексті норм двосторонніх договорів України про правову допомогу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Справа № 909/579/15 ТОВ «Кочіс Україна Імекс» (Україна) v «Kocis s.r.l.» (Італія), 28.05.2015 р., Господарський суд Івано-Франківської області. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/4444439491-93>, 20.01.2016 р., Львівський апеляційний господарський суд. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/55279955> (дата звернення: 10.11.2017).
2. Справа № 922/5693/14, фізична особа–підприємець (Україна) v Aramex Autos Societe de Personnes A responsabilite Limitee (Бельгія), 16.06.2015 р., Харківський апеляційний господарський суд. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/45352684>, 11.12.2014, Господарський суд Харківської області. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/41868981> (дата звернення: 15.11.2017).
3. Постанова пленуму Вищого господарського суду України від 24.10.2011 № 10 «Про деякі питання підвідомчості і підсудності справ господарським судам». URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0010600-11> (дата звернення: 11.11.2017).
4. Намясенко О. К. Підвідомчість і підсудність господарських спорів: загальний огляд теоретичних і практичних проблем. Часопис Київського університету права. 2001. № 3. С. 185–187.
5. Дробязкина И. В. Международный гражданский процесс: проблемы и перспективы. СПб.: Изд-во Р. Асланова «Юридический центр Пресс», 2005. 321 с.
6. Роз'яснення президії Вищого господарського суду України «Про деякі питання практики розгляду справ за участю іноземних підприємств і організацій» від 31.05.2002 р. № 04-5/608. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v_608600-02 (дата звернення: 11.11.2017).
7. Справа № 05-6-13/324, приватне підприємство «Стоун Контракт» (Україна) v компанія Turabdin Feinkost (Німеччина), 05.09.2011, господарський суд міста Києва, 22.05.2012, Київський апеляційний господарський суд. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/27296708> (дата звернення: 18.11.2017).

Korol V. International and domestic jurisdiction over disputes arising from international commercial contracts

The article is aimed at revealing of constants and amendments of domestic legislation fundamentals relating to Ukrainian courts' international jurisdiction over disputes arising from international commercial contracts as well as jurisdiction of economic courts relating to such category of litigation.

Case law analysis of contractual disputes between Ukrainian and foreign counterparties adjudicated by economic courts of Ukraine discovered some challenges caused by the same Private International Law and Economic Procedure Law rules different application by the first-instance and appellate courts.

Keywords: international jurisdiction, prorogation agreement, domestic jurisdiction, economic courts, contractual disputes.

УНІВЕРСАЛЬНА ТА РЕГІОНАЛЬНА УНІФІКАЦІЯ У СФЕРІ МІЖНАРОДНОГО МОРСЬКОГО ПЕРЕВЕЗЕННЯ ВАНТАЖІВ

Микита І. Р.,

молодший науковий співробітник відділу міжнародного приватного права та порівняльного правознавства НДІ приватного права і підприємництва НАПрН України

У статті досліджується стан та особливості уніфікації правових норм у сфері міжнародного морського перевезення.

Ключові слова: уніфікація, UNCITRAL, Рим I, колізійне право, Роттердамські правила, національне право, теорія характерного виконання.

Річні звіти Комісії ООН з права міжнародної торгівлі (далі – UNCITRAL) за 1968 – 1970 роки свідчать про те, що уніфікація права міжнародної торгівлі визначається як процес, у якому є конфліктні правові питання, пов'язані з двома або більше правовими системами, спрямований на застосування одного єдиного правила, яке буде застосовуватись до міжнародної правової угоди, і що даний процес є лише частиною загального процесу уніфікації у міжнародному приватному праві [1].

А. Яннополус зазначав, що рух товарів від держави до держави ускладнюється просуванням технологій і набирає величезних масштабів кожного року, але для цього потрібні сприятливі умови, особливо для сфери міжнародних морських перевезень. Сторонам зобов'язального відношення потрібні гарантії того, що при вирішенні судових суперечок рішення, які будуть виноситися в одній державі, підпадають під виконання і в іншій державі.